

ISSN 1829-0361

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ

2(12)

ՎՅԱՍՏԱՆԻ ՊԼՏՈՒԹՅԱՆ ԹԱԴԻՐԱՆ

HISTORY MUSEUM OF ARMENIA

PROCEEDINGS
OF THE HISTORY MUSEUM OF ARMENIA
№2(12)

МУЗЕЙ ИСТОРИИ АРМЕНИИ

ТРУДЫ МУЗЕЯ ИСТОРИИ АРМЕНИИ
№2(12)

YEREVAN 2023 ЕРЕВАН

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ
№2(12)

ԵՐԵՎԱՆ 2023

*Տպագրվում է Հայաստանի պատմության թանգարանի
գիտական խորհրդի որոշմամբ*

Հրատարակվում է 1948 թվականից

Խմբագրական խորհուրդ՝

*Նժդեհ Երանյան. պ. գ. թ. – նախագահ,
Հայկ Նազարյան, պ. գ. թ. – պարասխանապոս քարտուղար
Արա Սանճեան, PhD (ԱՄՆ), Արսեն Բորոխյան, պ. գ. թ.,
Համլետ Պետրոսյան, պ. գ. թ., պրոֆեսոր, Համո Սուքիասյան,
պ. գ. թ., դոցենտ, Հարություն Մարության, պ. գ. թ., Հռիփսիմե
Պիկիցյան, պ. գ. թ., դոցենտ, Հրաչ Զիլինկիրեան, PhD (Մեծ
Բրիտանիա), Մխիթար Գաբրիելյան, պ. գ. թ., դոցենտ,
Պավել Ավետիսյան, պ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
Ռոբերտո Դան, PhD (Իտալիա), Ռուբեն Վարդանյան, պ. գ. թ.,
Տորք Դալայան, թ. գ. թ.*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Դրամագիտություն

Ալեքսանդր Հակոբյան

Արխիպելագից դեպի մայրցամաք. «Հայաստանի դրամագիտություն» հասկացության շրջանակը (*ռու.*) 8

Ժակ Նորայերյան

Հին դրամների՝ պատմական և աշխարհագրական տեղեկությունները ստուգելու ունակությունը (*անգլ.*) 23

Հասմիկ Մարգարյան

Հայաստանի անձնավորումը Պարթևական հաղթականարի վրա՝ ըստ Օգոստոս կայսեր մ.թ.ա. 19 – 16 թթ. հաղթադրամների (*ռու.*) 27

Մարսիմ Եվադեան

Հայոց թագուհի Էրատոյի մասին. պատմական և դրամագիտական ուսումնասիրություն (*անգլ.*) 38

Մարսիմ Եվադեան, Հովանն Միմոնեան

Մարիամ Կարսեցու չիրապարակված կնիքը և Բագրատունիների տան՝ Դավիթյան ծագման հավակնությունը (*անգլ.*) 47

Շահէն Յոսիֆիան

Պարսկական դրամներ՝ թողարկած Երևանում (*հայ.*) 55

Ռուբեն Վարդանյան, Արմինե Զոհրաբյան, Համլետ Պետրոսյան

Դրամներ Արցախի Տիգրանակերտի պեղումներից (*հայ.*) 74

Ռոյ Մոսթեյան

Ավնարկ Տիգրան II-ի դրամական թողարկումների ժամանակագրության մասին (*անգլ.*) 87

Սեյդե Օսիդ Մոհամմադի, Սաիդ Մոլեյմանի

Հատվել է Իրանի Հյուսիսում. «Մուիր» մակադրոշմներ արծաթե դրամների վրա (*անգլ.*) 95

Վեոս Բոյան

Հայաստանից գտնված Հնդկաստանի Մեծ մոդոլների դրամները և դրանց դերը միջազգային առևտրում (*հայ.*) 106

Վլադիմիր Գորոնչարովսկի, Ադրեյ Տերեչենսկո

Տավրիկյան Խերսոնեսի հարավային արվարձանում հայտնաբերված՝ բյուզանդական կայսր Արտավազդի հազվագյուտ սեմիաի մասին (*ռու.*) 114

ՄՃԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ալեքսանդր Հակոբյան, Լուսինե Ղուշյան

Մետաղադրամը իրերի վրա. Ռուսաստանի ազգագրական թանգարանի հավաքածուից չորս հայկական զարդերի դրամագիտական վերլուծություն (*անգլ.*) 122

Ասորդիկ Իսրայելյան

Դրամների մոզական և գեղագիտական արժեքները (*հայ.*) 132

Արարակ Ասատրյան

Պղնձարդյունաբերությունը և պղնձագործությունը Արևելյան Հայաստանում 19-րդ դարի երկրորդ կեսին – 20-րդ դարի սկզբին (Պատմաազգագրական համառոտ ուրվագիծ) (*հայ.*) 152

Լիլիա Ավանեսյան, Վեռա Բոյան

Գորգը և տեքստիլ ապրանքները Ռուսաստանի հետ հայ վաճառականների առևտրում 17-րդ դարի կեսին – 18-րդ դարի սկզբին (*ռուս.*) 166

Կարինե Բազեյան, Գրիգոր Աղանյան

Մետաղադրամը որպես զարդ Բարձր Հայքի և Շիրակի կանանց ավանդական հագուստի համալիրում (*հայ.*) 180

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Աշոտ Մանուչարյան

Դրամական անվանումների արտացոլումը հայկական վիմագրերում (*հայ.*) 190

Արմինե Զոհրաբյան, Բորիս Գասպարյան, Անի Աղիգյոզայան

Կշռաքար՝ հայտնաբերված Արտաշատ մայրաքաղաքի տարածքից (*հայ.*) 206

Ռոբերտո Դան, Աննարիտա Ս. Բոնֆանտի

Նախնական դիտարկումներ Հայաստանի պատմության թանգարանում պահվող Ուրարտական թագավորական թասերի նոր ուսումնասիրության մասին (*անգլ.*) 217

Հայկ Ավերիսյան, Արարակ Գնունի, Արսեն Բորոխյան, Գագիկ Սարգսյան, Լևոն Մկրտչյան

Ճանապարհային ցանցի գործարկումը բրոնզ-երկաթեդարյան Սյունիքում՝ խոշոր բնակավայրային ագլոմերացիաների գոյության պայմաններում (*հայ.*) 225

ՀԱՎԱՔԱՃՈՒՆԵՐ

Ժիրայր Քրիստիանեան

Ռոբերտ Վ. Էդվարդսի հայկական և հարակից մինչհետմիջնադարյան ժամանակաշրջանի դրամների հավաքածուն՝ Կիլիկիայում գտածոների վայրերի փաստագրված տվյալներով (*անգլ.*) 242

Ռուբեն Վարդանյան, Արմինե Զոհրաբյան, Հասմիկ Հովհաննիսյան

Ոչ թանգարանային դրամագիտական թվային շտեմարան թանգարանում (*հայ.*) 260

Զարուհի Բարսեղյան

«Պահպանելով անցյալը և ներկայացնելով ներկան՝ կառուցում ենք ապագան»։ ՀՀ կենտրոնական բանկի այցելուների կենտրոն (*հայ.*) 267

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ

271

Maxime Yevadian

PhD

Laboratoire CNRS d'HiSoMA, UMR 5189 (Lyon)

yevadian@gmail.com

Hovann Simonian

hovanns@aol.com

AN UNPUBLISHED SEAL OF MARIA OF KARS AND THE DAVIDIC DESCENT CLAIM OF THE HOUSE OF BAGRATUNI*

Keywords: Maria of Kars, House of Bagratuni, King Gagik of Kars, King Kiurike III of Lori, Davidic descent, Movsēs Xorenac'i, Sumbat Davitis-dze.

Introduction

Aristocratic families have always been jealous of their origins, from which they derived part of their prestige and legitimacy. This veneration for their origins was generally coupled with a dynastic cult, a situation that even led to the development of a true dynastic historiography.

The Jewish origin of the Bagratuni has been known since Movsēs Xorenac'i (*History of Armenia* I, 22) and was established as being linked to King David in the eleventh century. Until recently, this precision was attributed to the Georgian branch of the Bagratuni and to Sumbat Davitis-dze. The seal we are presenting today requires nuancing this position once formulated by C. Toumanoff.

I- Cult of the Origins

In medieval Armenia, after the fall of the Arsacid dynasty (428) and the invention of an Armenian alphabet (405–407), historians were often affiliated with a powerful dynastic family. If Koriwn, author of the first original work in Armenian, the *Life of Machtots*, or Agathangelos, author of the history of the conversion of Tiridates III by

---

* Received 24.08.2023, sent for review 30.08.2023, accepted for publication 01.11.2023.

In this article, we take up part of our analysis of this important document of eleventh century Armenian-Byzantine history. We have studied this seal and the story of Marie de Kars in our forthcoming thesis, in order to assess whether she could be the Armenian princess who traveled to Portugal and established the Braganza lineage there. We came to the conclusion that this hypothesis should be dismissed (cf. Yevadian, *forthcoming*). This article was originally intended to be co-written with Hovann Simonian, who was to speak on the subject at our conference. Unfortunately, personal reasons prevented him from completing the project. We are publishing this paper and a short presentation of the Davidic question in Armenia, hoping to work on it together as soon as possible. We would like to thank Jean-Claude Cheynet for sending us Koususa' seal and his helpful suggestions and Françoise Stonehouse for her review of this article.

Gregory the Illuminator, have no obvious allegiance, they are, in fact, historiographers of the Grigorides lineage by praising either its founder (Gregory the Illuminator) or its last prelate (Sahak Parthev).

The *nakhararut'yun*, the Armenian aristocratic system, studied by (Adontz 1970), C. Toumanoff (Toumanoff 1963) and N. Garsoïan (Garsoïan 2012 B) in particular, consisted at the time of the “interregnum” of some seventy major aristocratic families who had their own courts, their own troops, own bishops (Garsoïan 2012 A), and a rank at the royal Armenian then Sassanian court, of which less than ten had the pre-eminence over the entire social body. These are the ones who developed a great dynastic history. Then the *Buzandaran* as well as the histories of Elishē and Łazar P'arpec'i are clearly pro-Mamikonean histories. Movsēs Xorenac'i, and we shall return to him, wrote a pro-Bagratuni history. In the central Middle Ages, after the decline in the number of aristocratic lineages due to the massacres perpetrated by the Muslims, the aristocratic families who played the leading role also had their historiographers, T'oma Arcruni for the Arcruni and Step'anos Ōrbēlean for the Ōrbēlean.

Among the elements aimed at enhancing the prestige of these lineages are their noble origins. Some lineages claimed an origin linked to a god of Armenian paganism. Quite often, a non-Armenian origin is invoked, whether historical or not. The Mami-conians, for example, are said to owe their ancestry to a certain general Mamgon from distant China (on this point, see Movsēs Xorenac'i. *History of Armenia* II, 81. Yevadian 2013, 134–138). An Asian origin is also claimed by the Ōrbēlean. Closer to the Armenian plateau, alliances with the Parthian aristocracy gave rise to several lineages. The Kamsarakan are said to descend from Kamsar, a Parthian nobleman who arrived in Armenia fleeing the Sassanid troops (Xorenac'i, *History of Armenia* II, 87). The Palhavuni and the Grigorides are also local branches of the Arsacids (Parthians) (Agat'angelos § 26. Xorenac'i, *History of Armenia* II, 68).

With the Christianization of the country, the link to the Hebrew tradition took on a particular importance, and in order to share the same origins as their Savior, some aristocratic Armenian lineages claimed to have Jewish origins. The Amatouni, for example, claimed such origins (Xorenac'i, *History of Armenia* II, 28). In addition, the Bagratuni were reputed to descend from Šambat' (Shambat), a Hebrew who came to Armenia from Babylonia and was therefore a descendant of the elites of the kingdom of Judah exiled by Nebuchadnezzar after the fall of Jerusalem in 587 BC (Xorenac'i, *History of Armenia* I, 22).

Once Armenian Bagratuni were crowned (885), they developed and strengthened this claim, which will end up being a direct link with King David. Modern historians such as the late Cyril Toumanoff believed that it was the Georgian branch of the family that added the claim of Davidic descent, as it was first mentioned in the mid-eleventh century *Life and Tale of the Bagratuni* chronicle by Sumbat Davitis-dze.

II- The Seal of Mary of Kars

However, a recent discovery leads us to revise both the geography and the chronology of this claim. It is a seal of Maria, daughter of Gagik, the last king of Kars. Women of the Byzantine elite used seals, but to an infinitely lesser extent than men. Nearly 100,000 seals have been preserved to date, but Jean-Claude Cheynet estimates that only a few hundred were used by women. These women claimed their own titles or, more often, those of their husbands (Cheynet 2008, 175–195). To date, only three women from the Armenian aristocracy have used seals that are known to us.

These are Koususa, widow of the last king of Vaspurakan, Senek'rim, who declares herself to be the mother of David, the head of the family at that time:

Obverse: Bust of the Virgin Mary, indistinct, MP-Θν. Invocative legend around the edge: ...

ΘΕΙΤΗΧΗΔΟΥΛΗ (θειτθηχηδουλη)... -- |

Reverse: [Θ(εοτό)κε βοήθει τῇ σῆ̄ δούλῃ Κουσούσα ζοστη μητηρ Δα(δι)δ μα[γ]ίστρου τ(οῦ) [Σ] εναχέρημ

Mother of God, help your servant, the widow Koususa, mother of Magister David [son] of Senakerim.

BnF, Inv. Zacos, n° 567, ed. in Seibt 1997, n° 21, cf. Cheynet 2006, 221.

Diam.: /

A second seal is that of Mariam, daughter of Gagik of Kars.

Obverse: bust of the Virgin, orans, the medallion of the Christ child on her breast, in the field, in Armenian: տ[էր] ա[sunniawdadh] – Holy Théothokos, circular legend in Armenian: ... + ՄԱՐԵՄ Է [... ԿՈՐՈՒՊԱԼԻՍՏԻՍՄԱՐԻԱՄ – Mariem ... [the courapala]tissa

Reverse: + Θεοτόκε βοήθει Μαρία κοροπαλατίσσα τῇ θγυάτερᾳ Κακικίῳ τε Καρσιώτῃ τὴν ...

Mother of God, help your servant, the koropalatissa Mariam, daughter of Gagik of Kars, from

...

Spink, Action no 132, 25 May 1999, lot 120, Collection Zaros, exp. J.-Cl. Cheynet. Diam.: /

The end of the legend is illegible and was interpreted in various ways (cf. Dédéyan I, 2003, 300, n. 7. Garsoian, 1998, 112).

The last example is from a second Marie who claims to be the daughter of Gagik of Ani. In 1974, A. Kashdan published a short note to correct the reading of two Armenian names from Byzantine history. The first correction concerns an undated seal published by I. K. M. Konstantopoulos (Athens 1917, n° 603a, re-edited in Stavrakos, 2000, p. 70, n° 16.)

First copy (Athens). Diameter: 24 mm.

Second copy (Dumbarton Oaks' Collection).

Diameter: 25 mm (BZS.1958.106.5639)

Text: “Μαρία θυγάτηρ Κακική / τοῦ Ἀνιώτου-Mariam, daughter of Gagik of Ani.”

These three women identify themselves in relation to the most famous member of their lineage, even in relation to a former ruler.

1 The word Կըրապալատ (Kurapalat) is attested here only by the last four letters, but it is quite legible on the coins of the Armenian Kiurike II of Lori and on the new published seal of Maria of Kars. A second word is attested by a single letter Է [... and it may be a corrupted form of Կ. Considering the attested letters, we don't think there is room for more than twelve to fourteen letters after Mariem's name. The word Կըրապալատ already has twelve letters, so a third word between the two is not impossible but unlikely. An abbreviated name seems highly unlikely.

A new element can be added to this group. An unpublished seal has been discovered. It is the seal of Maria, daughter of Gagik, last king of Kars, ruler of Camndav (Մամֆոսալ – Tzamandos), after the fall of this kingdom, around 1065–1069 (Dédéyan 1975, 68, 7, 83–85. Dédéyan I, 2003, 299–301).

Gagik of Kars seems to have been born between 1000 and 1010, and his daughter could have been born between 1020 and 1040 (Settipani 2006, 87, n. 1). A portrait of the royal family of Kars can be seen in manuscript 2556, fol. 135v, of the patriarchate of Jerusalem (Mutafian, 2012, I, 266–267 and II, illustration, n. 17, with bibliography). Maria is depicted as a young girl in the center of the scene, between her two parents. Unfortunately, as the manuscript is not precisely dated, it is not possible to specify the age of this princess. She is also mentioned in the colophon of an Armenian manuscript copied in 1077–1078. In that colophon, it can be read that the manuscript was achieved under the “reign over the Greeks of Michael, son of Dukas, and under the curopalate of the pious and powerful Maria, daughter of our patron.” (Yovsep’ian 1951, n° 116, c. 251–252. Mat’evosyan 1988, n° 130, 109–110, quoted with analysis in Dédéyan 2003, I, 251, 300). That is the last mention of this woman.

This new, fully legible seal is:

Obverse: MHP-ΘΥ – Facing bust of the Virgin Mary, orans, wearing chiton and maphorion, holding medallion with a facing bust of the infant Christ.

Reverse: + Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Μαρία θυγατρι του κουροπαλάτου Κακικίου του Καρσιώτ ου τῆ ἐκ φυλῆς του Δαβίδ – Maria, daughter of the Kuropalate Kakikios Karsite, from the lineage of David.

Diameter: 32 mm

Nomos, Obolos 19 (8 may 2021), lot 1114 and mentioned in CHEYNET, 2023, 158.

This seal, which may have been issued in the middle third of the eleventh century, appears to be the earliest evidence of the presence of the Bagratid dynasty in the country, which claimed to be related to David’s lineage, a claim requiring a study in itself.

Outside the Armenian world, the link between the Davidic lineage and the Armenian elites was confirmed by the Muslim geographer Yaqût (†1229), who wrote about the time of Armenian King Levon I (1198–1219):

“The Catholicos who has ruled the patriarchate since ancient times is always a descendant of David (greetings to him!). The sign showing that he is a descendant of David is, according to them, the length of his arms, his hands reaching beyond his knees when he stands with his arms outstretched; his hands reach beyond his knees when he’s standing with his arms outstretched.” (Translated by Berberian, 1966, 241).

The origin of this statement is unclear, and this text has no equivalent in Armenian literature. Everything suggests that it is fanciful, unless it is an echo of the Bagratuni’ claim?

Let us now turn to the best-known author concerning the Davidic origin of the Bagratuni. Indeed, one has to wait for the *Life and Tale of the Bagratuni* a short chronicle by Sumbat Davitis-dze (in 70 paragraphs). The following passage is of interest to us:

§ 5, *“Samoel ... a descendant of David ... arrived with his Jewish brothers ... had come from (their) captivity in the land of Palestine and were baptized ... Three of*

them changed their names ...and one Bagrat, who is the father of the Bagratuni.” (Rapp 2003, 352).

Sumbat Davitis-dze is certainly an eleventh-century author who lived and published his chronicle before the *Chronicle of K'artli'li* (1072/1073) and the fall of Ani (1064) (Rapp 2003, 339). It is difficult to be more precise, and several hypotheses were advanced. The earliest dates are 1030 (Toumanoff) or 1050–1060 (Goneli Araxamia), but, in the absence of convincing arguments, we will retain the middle of the eleventh century as the most likely time of reference when this chronicle was written (Rapp 2003, 339). Under these conditions, the chronicle was published either at the same time or shortly after the use of Marie de Kars' seal.

Conclusion

The seal presented in this study is one of three preserved female seals from an Armenian-Byzantine background.

It concerns a historical figure already known and documented by an early seal with a legend in Armenian and Greek: Maria, daughter of Gagik of Kars. The main interest of this seal is its mention of the Davidic origin of the Bagradite line. Until now, the earliest assertion of this claim was made by Sumbat Davitis-dze, author of *Life and Tale of the Bagratuni*, composed around the middle of the eleventh century.

The seal studied in these pages is either contemporary with Sumbat Davitis-dze, or slightly earlier, and shows that the Davidic origin of the Bagratuni is also attested in the branch of Greater Armenia.

Bibliography

Sources

- YOVSĒP'IAN 1951 – Yovsēp'ian K., Հիշատակարանք ձեռագրաց, Ե. դարից մինչև 1250թ. [Colophons of Armenians manuscripts], Volume I, (fifth century – 1250)], Antelias, 1951.
- MAT'EVOSYAN 1988 – Mat'evosyan A., Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Ե–ԺԲ դդ. [Colophons of Armenians manuscripts (fifth – twelfth centuries)], Yerevan, 1988.
- KHORENAC'I, TR. THOMSON 1978 – Robert W. Thomson. Movses Khorenats'i, History of the Armenians. Harvard Armenian Texts and Studies 4. Cambridge, 1978.
- MOVSES KHORENAC'I, ED. ABELYAN-YAROWT'WNEAN 1991 – Abelean M. and Yarowt'wnean S., Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն [Movses Khorenats'i, History of the Armenians], Yerevan, 1991.
- MOVSES KHORENAC'I, TR. THOMSON 2006 – Thomson R., Movses Khorenats'i, History of the Armenians, Ann Arbor, 2006.
- STEP'ANNOS ŌRBĒLEAN, TR. BROSSET 1864–1866 – Marie-Félicité Brosset, Step'annos Ōrbēlean, Histoire de la Siounie, in 2 volumes, Saint-Petersbourg: 1864-1866.
- T'OVMA ARCRUNI, TR. THOMSON 1985 – Thomson R., Thomas Artsruni, History of the House of the Artsruni, Detroit, 1985.
- T'OVMA ARCRUNI, ED. TARPINYAN-MELIKYAN 2006 – Tarpinyan-Melikyan M., Թովմա Արծրունիի Պատմություն տան Արծրունեաց [Arctruni Touma and his unnamed successor, The History of the House of Arctruni], Yerevan, 2006.

Studies

- ADONTZ 1970 – Adontz N., Armenia in the period of Justinian. the political conditions based on the Naxarar system [Translated from the Russian with partial revisions by Nina Garsoïan], Lisbon, Fondation Calluste Gulbenkian. Bibliothèque arménienne, 1970.
- ADONTZ 2006 – 2009 – Adontz N., Երկիր [Works], in 5 volumes, Yerevan, 2006 – 2009.
- BERBERIAN 1966 – Berberian H., Le patriarcat arménien du sultanat de Roum, REArm, 1966, N. S. 3, pp. 233 – 243.
- CHEYNET 2006 – Cheynet J.-C., “De Ziliapert à Sébastè”, in Jean-Claude Cheynet and Claudia Sode (Ed.), “Studies in Byzantine Sigillography”, B. G. Teubner – De Gruyter, 2006, pp. 213 – 226.
- CHEYNET 2008 – Cheynet J.-C., Le rôle des femmes de l'aristocratie d'après les sceaux, Cheynet J.-C. (dir.), “La société byzantine. L'apport des sceaux”, 2008, pp. 175 – 195.
- CHEYNET 2023 – Cheynet J.-C., “Le rôle des Arméniens de la frontière orientale (1059 – 1081), L'apport des nouveaux sceaux”, I. Augé, M.-A. Chevalier, Cl. Mutaïan (dir.), *L'Arménie et les Arméniens, entre Byzance et le Levant, mélanges offerts à Gérard Dédéyan*, Presses universitaires de la Méditerranée, 2023, pp. 139 – 159.
- DEDEYAN 1975 – Dédéyan G., L'immigration arménienne en Cappadoce, Byz., XLV, 1975, Fase.1, pp. 41 – 117.
- DEDEYAN 2003 – Dédéyan G., Les Arméniens entre Grecs, Musulmans et croisés, Etudes sur les pouvoirs arméniens, dans le Proche-Orient méditerranéen, 1068 – 1150. in 2 volumes, Lisbon: Fondation Calluste Gulbenkian. Bibliothèque arménienne, 2003.
- GARSOÏAN 1998 – Garsoïan N., The Problem of Armenian Integration into the Byzantine Empire, Studies on the Internal Diaspora of the Byzantine Empire, Dumbarton Oaks Symposium, october, 1993, Washington, D. C., 1998, pp. 53 – 124.
- GARSOÏAN 2012a – Garsoïan N., Interregnum. introduction to a Study on the Formation of Armenia Identity, Louvain, Peeters, CSCO, Volume 640, sub. 127.
- GARSOÏAN 2012b – Garsoïan N., Esquisse de l'évolution du Naxararut'wn arménien durant l'interrègne (VIIe – IXe siècles), REArm, Volume 34, 2012, pp. 41 – 71.
- GULBENKIAN 1980 – Gulbenkian R., Les relations entre l'Arménie et le Portugal du Moyen Âge au XVIe siècle, REArm, N. S. XIV, 1980, pp. 171 – 213.
- GULBENKIA, 1995 – Gulbenkian R., Estudos históricos: Relações entre Portugal, Irão e Médio Oriente, in 3 volumes, Lisbon, Academia Portuguesa da História, 1995.
- KAŞDAN 1973 – 1974 – Kazhdan A., Deux corrections, ou deux personnages inconnus de l'histoire arméno-Byzantine, REArm, 1973-1974, N. S. X, p. 189.
- MUTAÏAN 2012 – Mutaïan C., L'Arménie du Levant (XIe – XIVe siècles), in 2 volumes, Paris, 2012.
- RAPP 2000 – Rapp S., Sumbat Davit 'is-dze and the Vocabulary of Political Authority in the Era of Georgian Unification, “Journal of the American Oriental Society”, 2000, Volume 120, № 4, pp. 570 – 576.
- RAPP 2000 – Rapp S., Studies in Medieval Georgian Historiography: Early Texts and Eurasian Contexts, 2003, CSCO, Volume 601, sub. 113.
- SETTIPANI 2006 – Settipani C., Continuité des élites à Byzance durant les siècles obscurs. les princes caucasiens et l'Empire du VIe au IXe siècle, Paris, De Boccard, De l'Archéologie à l'Histoire, 2006.
- SEIBT 1997 – Werner Seibt, “Armenische Persönlichkeiten auf byzantinischen Siegeln,” Armenian Perspectives, 10th Anniversary Conference of AIEA, ed. N. Awde, Richmond 1997, pp. 269 – 272 / 270.
- STAVRAKOS 2000 – Stavrakos C., Die byzantinischen Bleisiegel mit Familiennamen aus der Sammlung des Numismatischen Museums Athen, Wiesbaden, Harrassowitz, 2000.

TOUMANOFF 1963 – Toumanoff C., *Studies in Christian Causasium History*, [Washington], 1963.

TOUMANOFF 1990 – Toumanoff C., *Les dynasties de la Causasie chrétienne de l’Antiquité jusqu’au XIXe siècle. Tables généalogiques et chronologiques*, Roma, Edizioni Aquila, 1976-1990.

YEVADIAN 2013 – Yevadian M., *Le Catholicos arménien Sahak III Dzoroporetsi et l’Église de Chine, Actes du Colloque de Paris des 30 novembre et 1er décembre 2012*, Paris, 2013, pp. 123–166.

YEVADIAN 2020 – Yevadian M., with Garsoïan G. Nina, “The Armenians in the Iranian space during Antiquity and the Middle Ages”, Richard Hovannisian (dir.) *Armenian Communities of Persia and Iran*, Collection “Historic Armenian Cities and Provinces”, Costa Mesa, CA, 2022, pp. 17 – 58.

YEVADIAN forthcoming – Yevadian M., *Pilgrims, preachers and other travelers of Armenia in the Latin world (11th century)*, Warwick, RI: Abelian Academic, forthcoming.

YEVADIAN-KALLINGAL, 2020 – Yevadian M., and Kallingal J. (dir.), *The Acts of Judas Thomas*, in *Context*, Cochin (Kerala), LRC, Publications № 32, 2020.

Մարտին Եվադեան

PhD

Laboratoire CNRS d’HiSoMA, UMR 5189 (L’ինս)

yevadian@gmail.com

Հովանն Սիմոնեան

hovanns@aol.com

ՄԱՐԻԱՄ ԿԱՐՍԵՅՈՒ ԶՅՐԱՊԱՐԱԿՎԱԾ ԿՆԻՔԸ

ԵՎ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՆԵՐԻ ՏԱՆ՝ ԴԱՎԻԹՅԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՀԱՎԱԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հիմնաբառեր. Մարիամ Կարսեցի, Բագրատունյաց տուն, Կարսի թագավոր Գագիկ, Լոռվա թագավոր Կյուրիկե 3-րդ, Դավիթյան ծագում, Մովսես Խորենացի, Սումբատ Դավիթիսաճե:

Այս ուսումնասիրության մեջ ներկայացված կնիքը հայ-բյուզանդական ծագման երեք պահպանված կանացի կնիքներից մեկն է: Խոսքը վերաբերում է մի պատմական անձի՝ Գագիկ Կարսեցու դուստր Մարիամին, ով արդեն հայտնի է հայերեն և հունարեն գրությամբ վաղ շրջանի կնիքով:

Այս կնիքի հիմնական հետաքրքրությունը Բագրատունիների տոհմի Դավիթյան ծագման մասին հիշատակումն է: Մինչ այժմ այս մասին ամենավաղ պնդումն արել է «Բագրատունիների պատմությունը» գրքի հեղինակ Սումբատ Դավիթիսաճե: Գիրքը կազմվել է մոտ տասնմեկերորդ դարի կեսերին:

Այս ուսումնասիրության մեջ ներկայացված կնիքը կամ ժամանակակից է Սումբատ Դավիթիսաճեին, կամ փոքր-ինչ ավելի վաղ, և ցույց է տալիս, որ Բագրատունիների Դավիթյան ծագումը վկայված է նաև Մեծ Հայքի ճյուղում:

Максим Евадян
PhD

yevadian@gmail.com

Ованн Симонян
hovanns@aol.com

НЕИЗДАННАЯ ПЕЧАТЬ МАРИАМ КАРСЕЦИ И ВЕРОЯТНОСТЬ ДАВИДОВСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДОМА БАГРАТУНИ

Ключевые слова: Мариам Карсеци, Дом Багратуни, Карсский царь Гагик, Лорийский царь Кюрике 3-й, Давидовское происхождение, Мовсес Хоренаци, Сумбат Давитисдзе.

Представленная в данном исследовании печать является одной из трех сохранившихся женских печатей армяно-византийского происхождения. Речь идет об исторической личности, уже известной по ранней печати армянской и греческой графикой, Марии, дочери Гагика Карсеци.

Главный интерес этой печати — упоминание о Давидовском происхождении династии Багратуни. До сих пор самое раннее заявление об этом сделал Сумбат Давитисдзе, автор книги «История Багратунис». Книга была составлена примерно в середине одиннадцатого века.

Печать, представленная в этом исследовании, либо современна Сумбату Давитисдзе, либо немного раньше, и показывает, что Давидовское происхождение Багратунис также засвидетельствовано в ветви Мец Айк.

Maxime Yevadian, Hovann Simonian

An Unpublished Seal Of Maria Of Kars And The Davidic Descent Claim Of The House Of Bagratuni

Figure 1: Seal of Koususa widow of Senek'rim of Vaspurakan (Original Photograph, J.-Cl. Cheynet courtesy)

Figure 2: Seal of Mariam daughter of Gagik of Kars

Figure 3: Seal of Maria of Ani
– first copy
Diameter: 24 mm

Figure 4: Seal of Maria of Ani – second copy
Text: “Μαρία θυγάτηρ Κακίκη / τοῦ Ἀνιώτου - Mariam, daughter of Gagik of Ani.”

Figure 5: Seal of Maria, daughter of Kakikios Karsiotes (Gagik of Kars)

